

Pelle János

Felszállt a páva...

Manapság a könyvek sorsa sem igen érdekli az embereket, nemhogy a cikkeké. De nagyon fontos témák esetében mégis lehetnek kivételek, és a budapesti Holokauszt Múzeum ügye feltétlenül közéjük tartozik. Ezért a Múlt és Jövő főszerkesztőjének kérésére röviden összefoglalom, hogy a „Felszállt a Páva...” című írással hol kopogtattam hiába. Mindenekelőtt a legnagyobb példányszámú napilapnál, a Népszabadságnál. Itt a szerkesztő arra hivatkozott, Kőbányai János már „kimerítette a témát”, különben is, tömördek anyaga van, és az írásom nem fér be a lapba. (Nem sokkal később jelent meg elragadtatott építészeti kritika a lapban a múzeum épületéről, amit egyesek, nem alaptalanul úgy emlegetnek: „szinagóga, két mélygarázzsal.”) Ezután következett az Élet és Irodalom és a Magyar Hírlap, ahol arra való hivatkozással utasították el, hogy nagyobb összeállítást íratnak a témáról, így az már „foglalt”. A Népszava kis híján közölte hétvégi mellékletében, de a főszerkesztő az utolsó pillanatban, közlés előtt kivetette. A Magyar Narancs pedig egyszerűen nem válaszolt. Ezzel a kör bezárult.

Érdektelen, rutinszerű történet? Mégsem az, ha tekintetbe vesszük, hogy ezzel egyidejűleg zajlott, s még most sem ért véget a buzavona gróf Teleki Pál szobrának felállítása körül, márpedig a két ügy nyilvánvalóan összefügg. Demszky Gábor önkritikus nyilatkozatában elismerte: mielőtt a szobor elleni tiltakozásról tudomást szerzett, azt hitte, hogy a numerus clausus, a második és a harmadik zsidótörvényt „megalkotó” miniszterelnök történelmi megtételeiben konszenzus van. Azaz nem lehet semmi baj, hiszen a Teleki-emlékbizottság két társelnöke ma is Göncz Árpád és Mádl Ferenc volt és jelenlegi köztársasági elnökök. Másként fogalmazva: a főpolgármester a közelmúlt legneurotikusabb problémájáról az aktuális politikai erőviszonyok alapján alkotott ítéletet.

Ez a jelenség megvilágítja a holokauszthoz kötődő, mély elfojtást a magyar közvéleményben. Ami azért alakult ki, mert a történelemszakma, illetve a média folyamatosan „padló alá söpörte” és söpri ma is a magyar holokauszt okainak problémáját, illetve azt a kérdést, hogy kit és milyen mértékben terhel érte a felelősség. Az 1938 és 1941 közötti időszak eseményeitől elfordítjuk a fejuünket, s zavarba jövünk, ha felidézük őket. Az ekkor radikalizálódó, jobb- és baloldali mezben egyaránt jelentkező, a korabeli társadalmat fokozatosan átható antiszemitizmus bántja az önértékünket, ezért nem vesszük róla tudomást. Teleki Pálnak azért akartak és akarnak ma is szobrot állítani a Várban, a Sándor-palota előtt, amiért 2004 áprilisában állandó kiállítás nélkül adják át a Ferencvárosba „száműzött” budapesti Holokauszt Múzeumot.

Jó néhány éve, egészen pontosan 1999 óta türelmesen várom, mi sül ki a budapesti Holokauszt Múzeum létesítésének ügyéből. Kitartó érdeklődésem a személyes és családi vonatkozásokon túl két tényezővel magyarázható. Az egyik: magam is történész vagyok, ha nem is holokausztkutató. Nem a zsidók tömeges megsemmisítésével foglalkozom, hanem a kelet-európai antiszemitizmussal, különös tekintettel annak tömeglélektani vonatkozásaira, s e témában három könyvet is publikáltam. (*Az utolsó vérvádak*, 1995, *Antiszemitizmus és totalitarizmus*, 1999, *A gyűlölet vetése*, 2001). A másik, az előzővel összefüggő ok: a Fidesz-kormány oktatási minisztere, Pokorni Zoltán megbízásából részt vállaltam a 2001. április 16-án tartott első Holokauszt-emléknap megszervezésében. Szita Szabolccsal együtt szerzője voltam annak a 109 oldalas, kisebb könyv terjedelmű füzetnek, melyet az Oktatási Minisztérium elsőként juttatott el

az emléknapról való megemlékezés segédanyagaként minden hazai középiskolába.

Érthetően örültem, amikor az Orbán-kormány, egyik utolsó döntésével döntött arról, hogy az 1990-ben magánalapítványként létesült Auschwitz-alapítvány végre közalapítvánnyá alakulhat. Így jött létre a Holokauszt Múzeum és Emlékalapítvány, kifejezetten azzal a céllal, hogy 2002. április 16-ára nyissa meg kapuit a Páva utcában a budapesti Holokauszt Múzeum. Tekintettel arra, hogy a döntés után két héttel a Fidesz vezette koalíciós kormány elveszítette a választásokat, egyértelművé vált, hogy a terv megvalósítása a Medgyessy Péter vezette baloldali kormányra hárul. Ezt a körülményt a Holokauszt Múzeum létrehozása szempontjából még előnyösnek is tartottam, tekintettel arra, hogy ennek során az államnak mindenképp együtt kell működnie az alapvetően baloldali szimpátiájú Mazsihisszel és más zsi-

dó szervezetekkel. Ezek 1998 és 2002 között, ahol csak lehet, „betartottak” a Fidesz–MDF–Kisgazda koalíciónak, ami kifejezetten akadályozta, hogy a múzeum már az előző kormányzati ciklusban létrejöjjön. (Elég, ha itt csak utalok az auschwitzi magyar pavilon bizalmas munkaanyagában szereplő, valóban elfogadhatatlan szellemiségű kitételek nyilvánosságra hozatalára az Orbán-kormány idején, illetve az ekkoriban lezajlott baloldali, az antiszemizmust „tematizáló” médiakampányokra.)

Bár egyetértettem a 2002. áprilisi kormánydöntéssel, a legkevésbé sem voltam és vagyok elégedett azzal, hogy a holokauszt-emlékhely a Páva utcai, használaton kívüli zsinagógában jöjjön létre. Úgy gondolom, hogy a Rumbach utcai, felújításra szoruló zsinagóga, a volt gettó területén sokkal alkalmasabb lett volna erre a célra, már csak azért is, mert egyben az 1941. augusztusi ún. „KEOKH-deportálás” emlékhelye is, ahogy erről a falán lévő tábla is megemlékezik. Végül azonban elfogadtam a Páva utcát, noha tudtam, hogy a hely kiválasztásában szerepe volt a Fidesz-kormány és a Mazsihisz felhőtlennek távolról sem nevezhető viszonyának. 1999-ben ugyanis, amikor a döntés született, a Rumbach utcai épület még nem volt az állam tulajdonában, csak a Páva utcai, s az akkori kormány a „könnyebb megoldás” irányában indult el. (De még itt is nehézségekbe ütközött, mert a Páva utcai zsinagóga telkén működött egy konyhaüzem, melynek szerződését a Mazsihisz folyamatosan meghosszabbította, ezzel is akadályozva, hogy 2002 decembere előtt a területen megkezdődjön az építkezés.)

De amikor végre elkezdődött a terv megvalósítása, naivan azt vártam, hogy a szellemi életünkben tisztázó vita indul az állandó kiállítás koncepciójáról, mégpedig szakemberek részvételével. Bár tisztában voltam azzal, hogy a problémakör súlyosan át van „politizálva”, még mindig voltak illúzióim: ezért próbáltam életre hívni a „Holokauszt Múzeum Baráti Köre” nevű szervezetet, melynek keretében a baloldali és a hozzám hasonlóan mérsékelt jobboldali beállítottságú értelmiségiek konszenzust keresnének, megvitathatnák a legkényesebb kérdéseket. Tervezetemet eljuttattam Szita Szabolcshoz, aki várhatóan egyik vezetője lesz a most átadásra váró Páva utcai kutatóközpontnak. Ő ezt továbbította a főnökének, a Holokauszt Múzeum és Emlékalapítvány kuratóriumi elnökének, Vámos Tibor akadémikusnak. A tőle kapott kategorikus visszautasító levél egyértelművé tette, hogy a baloldali értelmiség még a Holokauszt Múzeum ügyében sem akar hallani „árokbetemetésről”. Tudomásul vettem, hogy Vámos és munkatársai a saját hatáskörükben kívánják létrehozni az állandó Holokauszt-kiállítást, hogy „el-

lenponozzák” az Andrássy út 60-at, a Terror Háza Múzeumot. Bár ezzel a felfogással a legkevésbé sem értek egyet (a két múzeumnak ugyanis nem szabad „rivalizálnia”, hanem egymást ki kell hogy egészítsék), de az elzárkózást tudomásul vettem: lássuk, mi sül ki ezek után a Páva utcából...

2004. január 21-én, szerda délután, amikor az elkészült épületet a sajtó többi képviselőjével együtt alkalmam volt bejárni, az ismert Ady-vers járt a fejemben Kodály feldolgozásában. Aztán meghallgattam Hiller István oktatási miniszter és Harsányi László miniszteri biztos sajtótájékoztatóját, és többé-kevésbé felmérhettem, hogy közel két évvel az MSZP–SZDSZ-koalíció hatalomra jutása és a munkák megkezdése után és három hónappal az ünnepélyes avatás előtt hol tart a budapesti Holokauszt-kiállítás ügye.

Az eredmény, a „Nap-szédítő tollak” körvonalai már kibontakoznak a láthatáron. Ez, röviden összefoglalva a *Népszabadság* 2004. január 22-i számának címlapján olvasható: a tervezett Holokauszt Múzeumból máris „emlékhely” lett. Állandó kiállításnak se híre, se hamva, így a három hónap múlva, április 15-én az izraeli és várhatóan a német államfő jelenlétében felavatandó létesítmény egyetlen lépéssel sem visz előre bennünket a holokauszt kollektív traumájának feldolgozása útján. A Páva utcai épületben az avatáskor nem lesz más, mint az ismeretlen SS-tiszt által készített, s most a jeruzsálemi Jad Vasem múzeumban őrzött ún. „Auschwitz-album” 235 fényképét feldolgozó időszakos fotókiállítás. Vagyis a képek közül legföljebb 15-20 lesz magyar vonatkozású (ezeket már a sajtóbejáráson láthattuk). A fotókat és ez eredetiben is megtekinthető albumot esetleg – de ez még nem biztos – az auschwitzi pavilonba szánt, újonnan készülő állandó kiállítás néhány táblója egészíti ki. (Más, kész anyag nincs, mert az 1994-es, még az Antall-kormány támogatásával létrejött jubileumi kiállítás tárgyait és táblóit a bezárás után gondos kezek „raktározási nehézségekre való” hivatkozással megsemmisítették.) Mint a sajtótájékoztatón megtudtam, az időszakos képzőművészeti kiállítás tervét, mely a kuratórium november negyedik ülésén „mentő megoldásként” szerepelt, időközben elvetették. Így, ha az előjelek nem csalnak, Moshe Kacav izraeli államfő megcsodálhatja a Jeruzsálemből kölcsönkért albumot, végighallgathatja a magyar közjogi méltóságok szónoklatait és üdvözölheti az épületben tartandó nemzetközi tudományos konferencia résztvevőit. S ha ezt netán kevesellné, a műholdas kapcsolat révén belehallgathat abba a konferenciába is, melyet Washingtonban, az ottani Holokauszt Múzeumban rendeznek a magyar vészkorszakról, illetve pillantást vehet arra,

ahogy újra megnyitják a két éve bezárt auschwitz-i magyar kiállítást. A blamázs biztosra vehető, előszelre érezhető volt már a sajtóbejáráson is, ahol nem voltak jelen sem a kuratórium, sem a történészbizottság, sem pedig az újonnan életre hívott Holokauszt Emlékbizottság tagjai, a sajtótájékoztatót tartó Hiller István kivételével, aki – legalábbis számomra – a Medgyessy-kormány legszimpatikusabb minisztere.

A SZAKANYAGTÓL A KONCEPCIÓIG

A 2003. év folyamán rövid közlemény adta tudtul, hogy lemondott Sipos Péter, az állandó Holokauszt-kiállítás koncepciójának kidolgozására vállalkozó történészbizottság elnöke. Döntésének indokairól azóta sem tud senki semmit, s a magyar sajtóban senki nem vette a fáradságot, hogy megkérdezze tőle. Okkal tétélezhető fel, hogy a kiváló történész konfliktusba került a múzeum létrehozására folyósított állami pénzüsszegek felhasználóival. A koncepciót és szakanyagot, amit Sipos Péter Karsai Lászlóval és Szita Szabolccsal közösen dolgozott ki, teljes terjedelmében először a *Múlt és Jövő* legfrissebb száma hozta nyilvánosságra. Annak ellenére, hogy eddig semmiféle szakmai vita nem folyt róla, főbb pontjai úgy szerepelnek a 2004. január 21-i sajtótájékoztató anyagában, mint a 2005-ben megnyitni tervezett állandó kiállítás „történeti tárgykörei”. Az állandó kiállításról ezenkívül csak annyi tudható, hogy Jerger Krisztina főrendező tervei alapján nyílik majd meg, és „interaktív módon, hagyományos vagy digitális térképek, a kiállítási térben a látogatók számára számítógépen elérhető adatbázisok, „touch the screen” monitorok, 2-3D mozgó grafikák, a látogatók számára elhelyezett albumok, képek, installációk, audio eszközök („füles”, „telefon”) segítségével mutatja be a magyarországi vészidőszakot. A kiállítás várható költsége mintegy 1,3 milliárd forintot tesz ki, ami az építkezésre és berendezésre eddig fordított 1,75 milliárd forinttal együtt összesen mintegy hárommilliárdba kerül a magyar költségvetésnek.

Kőbányai János a Holokauszt Múzeum és Emlékhely kuratóriumának tagja, s mint ilyen közvetlen információkkal rendelkezik a budapesti Holokauszt Múzeum ügyeiről. 2003. november negyedikén felszólal a kuratórium ülésén, s ennek szövegét közli a folyóiratában „Feljegyzés és összefoglalás” címmel. Eszerint ott tartunk, hogy a történészbizottság szakanyagát és koncepcióját az állandó kiállításról, anélkül hogy bármiféle szakmai vitára bocsátották volna, máris felváltotta egy „kuratori”, alapvetően esztétikai-filozófiai indíttatású elképzelés. Ezt Jerger

Krisztina „kurátor és fő kiállításrendező”, illetve a mögötte álló esztéták (többek között György Péter és Babarczy Eszter) képviselik. Mielőtt azonban az általuk képviselt „posztmodern” holokauszt-felfogásról röviden kifejteném a véleményem, tennék néhány megjegyzést a Sipos–Karsai–Szita-féle tervezetről. Ennek céljával, úgy, ahogy ezt a történeti szakanyag bevezetőjében olvashatjuk, teljesen egyetértek. „Az állandó kiállítás adjon tudományosan megalapozott, tárgyilagos és higgadt magyarázatot arra, hogy ez a népirtás miért és hogyan történhetett meg, éppen akkor és itt Magyarországon.” A kérdés csak az, hogy mennyiben teljesíti ezt a célt a három történész koncepciója.

Úgy vélem: komoly hiányosságai vannak a szakanyagnak, ugyanis az ún. „preholokauszt” hiányosan tárgyalja, nem beszél a parasztság körében szívesen továbbélő antiszemita előítéletekről és a vérvádhisztériákról, de a két világháború közötti egyetemista mozgalmakról és az értelmiségi érdekvédelmi szervezetek antiszemitizmusáról sem. A „posztholokausztról” pedig lényegében hallgat a szakanyag, hiszen ez utóbbi témát csak a 16. és 17. pontban (A hazatérés és fogadtatás, illetve Megtorlás és felelősségre vonás) érinti, ami lényegében behatárolja nemcsak az 1945 és 1956, de még az 1945 és 1948 közötti korszak tárgyilagos bemutatását is. Anélkül, hogy most hosszasan méltatnám e témakörök, illetve a szintén hiányolt tömeglélektani megközelítés fontosságát, megjegyzem: a tájékozottabb közönséget várhatóan a preholokauszt és a posztholokauszt érdeklí majd a legjobban, mert a kollektív tragédia okaira, az érte viselt felelősségre ez a két korszak bemutatása képes csak közelítőleg rávilágítani. Általános tapasztalat ugyanis, hogy az „Endlösung”, az ép ésszel felfoghatatlan tömeges megsemmisítés megrendítő képei, illetve a tömeggyilkosságokra vonatkozó információk már nem váltják ki azt a hatást fiatalabb nemzedékekben, melyet a történészek és a pedagógusok várnak: az emberek hamar telítődnek a borzalmakkal, különösen akkor, ha okait és következményeit még mindig nem ismerhetik meg úgy, ahogy erre igényük lenne. Ezen az alapvető tényen a legkorszerűbb kiállítási technikák sem segítenek, és nincs az a „kuratori koncepció”, mely képes lenne ezt az ellentmondást feloldani.

„SZELLEMI ÉS ANYAGI PILÓTAJÁTÉK”

De térjünk vissza mindarra, ami 2002 decembere, a Medgyessy Péter miniszterelnök, Görgey Gábor akkori kulturális miniszter és Vámos Tibor, a Holokauszt Közalapítvány elnöke részvételével lezajlott ünnepélyes alapkövetelét óta történt a Páva

utca körül. Vámos Tibor, aki az 1990-ben alakult Auschwitz magánalapítvány kuratóriumának is elnöke volt, s már a rendszerváltás előtt jelentős befolyással rendelkezett „zsidó ügyben”, rögtön Darányi Andrászt jelölte a Holokauszt Múzeum és Emlékhely igazgatójának. A kuratórium ezt először leszavazta, arra való hivatkozással, hogy fiatal, tapasztalatlan emberről van szó, akinek akkor (2002 májusában) még egyetemi diplomája sem volt (azóta Miskolcon, levelezőn elvégezte a jogot). Vámos és Verő Tibor, a „régí gárda” két oszlopos tagja azonban keresztülvitte, hogy pályázatot írjanak ki erre a posztra, melyet Darányi személyére szabtak, arra való hivatkozással, „hogy fiataloknak kell átadniuk a kezdeményezésük ügyét, mert – erre bőven van utalás a dokumentumokban – őt jelentős számú fiatal, vagy egy, a dokumentumokban további körvonalazást nem nyert kör támogatja”, írja Kőbányai János. Akkoriban azt beszéltek, Darányi azért nyerte el a havi 400 000 forintos fizetéssel járó állást minden szakirányú képzettség (muzeológusi, illetve levéltárosi képesítés) és tapasztalat nélkül, mert olyan látszatot keltett, mint akinek jó kapcsolata van Tom Lantos amerikai kongresszusi képviselővel, s az ő révén 150 millió forint (dollár?) támogatást tud szerezni a múzeum építéséhez. Ebből egyetlen fillér (cent?) sem folyt be, viszont az őt támogató kör tagjai közül számosan jutottak álláshoz az általa vezetett „Megvalósítási irodában”. Mivel az építkezés nem a kinevezett igazgató dolga volt, joggal tehető fel a kérdés: mi valósult meg az eltelt húsz hónap alatt a „Darányi-programból”?

Mindezek után nem tűnik túlzásnak Kőbányai kifejezése a Páva utca körül eddig történelekről: „szellemi és anyagi pilótajáték”. Talán ezt ismerte fel a történelemszabvány elnöke, Sipos Péter, amikor lemondott, szembesülve azzal, hogy a Holokauszt Múzeumban nemigen lesz lehetőség a nyomasztó múlttal való tárgyilagos és széles körű szembenézésre. Példáját még 2003 őszén Vámos Tibor, a kuratórium elnöke is követte, nyilvánvalóan más, nem ismert okból. (Ez természetesen nem gátolja abban, hogy az újonnan létrejött, de csak protokolláris jellegű Holokauszt Emlékbizottságban továbbra is szerepet vállaljon.) Vámos utódául Székely Gábort, a Szerencsejáték Rt. igazgatóját jelölte a Nemzeti Kulturális Minisztérium, aki új irányba, az „esztétikai narratíva” felé mozdította el a Holokauszt Múzeum ügyét. Ennek „házon belüli” képviselője Jerger Krisztina, a kiállítás főrendezője, akit újabb „kurátorként” is emlegetnek. Ő esztéta szakértőket hívott segítségül, akiket György Péter és Babarczy Eszter személyében talált meg. A november negyedik kuratóriumi ülésen szó volt róla, hogy az ő „kép-

zőművészeti koncepciójukat” már 2004 áprilisában átültetik a gyakorlatba, azaz a Páva utca eleve egy, „a holokauszt témájának szentelt” ideiglenes művészeti kiállítással nyit, de ez a terv a január 21-i sajtótájékoztató szerint mégis lekerült a napirendről. Maradnak tehát a csupasz falak, rajtuk a felnagyított, valóban megrázó, de Izraelből importált és csak csekély mértékben magyar vonatkozású fényképekkel.

Térjünk most vissza röviden arra a kérdésre: milyen szerepe lehet az esztétikának a holokauszt feldolgozásában? Kertész Imre nagyszerű regénye, a *Sorstalanság* mutatja, hogy az egészen kivételes tehetség képes lehet arra, hogy akkor is maradandó művészeti alkotást hozzon létre abból az életanyagból, melyet személyesen átélt, ha a kor uralkodó ideológiája – vagy ha úgy tetszik, „narratívája” – éppen ennek a múltnak az elfojtásán munkálkodik, vagyis a legkevésbé sem kedvez a művészi alkotásnak. De honfitársaink többségének, mielőtt képes érzelmileg megközelíteni egy műalkotást a holokausztról, előbb a racionális feldolgozásra van szüksége. Vagyis választ kellene kapnia olyan alapvető kérdésekre a magyar holokauszttal kapcsolatban, mint hogy: milyen tényezők okozták ezt a páratlan népiártást? ki a felelős a mintegy 535 ezer, azaz több mint félmillió magyar zsidó áldozat haláláért? van-e esély arra, hogy egy ilyen népiártás megismétlődjön, s miben különbözik, illetve miben hasonlít a holokauszt a világban zajló többi népiártásra?

Ezekre a kérdésekre azonban a posztmodern esztéták nemhogy nem hajlandók felelni, de még azt is elutasítják, hogy nyilvánosan feltegyék. Magam éppen a *Népszabadság* hasábjain keveredtem erről a témáról vitába Babarczy Eszterrel Kertész Imre Nobel-díjáról írt provokatív cikke után, sőt még a *Napkelte*-ben is vitatkoztam vele. Cikkemben utaltam rá, hogy a magyarul is kiadott és méltatott Hayden White történetfilozófiai nézetei a „történelmi tények” tagadásáról, vagyis hogy kizárólag narratívák léteznek, a holokauszttagadás sajátos, filozófiailag megalapozott formájának tekinthetők, s mint ilyen elfogadhatatlanok. Kőbányai János idézi a *Szombat* 2003/8-as számából Babarczy szavait egy, a Holokauszt Múzeumról szóló beszélgetésből, melyben sajátos módon egészíti ki az amerikai „sztár-filozófust”: „nincs szükség múzeumra, azaz állami pénzen való emlékezésre. Merthogy »történelmi tények« nem léteznek – csak interpretációk vannak, azaz politizálás.” Ezek után álmomban sem gondoltam volna arra, hogy az egyébként valóban művelt és széleskörűen tájékozott Babarczynak meghatározó szerepe lehet a Páva utcai állandó kiállítás koncepciójának kidolgozásában...

„MÁSKÉPPEN LESZ HOLNAP”

Ady szavai azt ígérik, hogy 2005 tavaszán mégiscsak megnyílik az állandó kiállítás a Páva utcában. Megmondom őszintén, az előzmények után ebben a legkevésbé sem hiszek. Mindenekelőtt kétségeim vannak, rendelkezésre áll-e a költségvetésnek az a mintegy 1,3 milliárd forint, mely az eredeti cél megvalósításához hiányzik. A pénzhiányra mindig lehetett hivatkozni, s most a magyar gazdaságnak valóban súlyosak a nehézségei. Attól tartok, hogy a hatvanéves évforduló elmúltával már semmi sem sürgeti majd a kormányt, hogy változtasson a Páva utcában kialakult helyzeten, mely várhatólag valamiféle képzőművészeti kiállítás formáját ölti majd. (Lásd párhuzamként az Erzsébet téri „Gödör” sorsát.) Tekintettel továbbá kielezett politikai küzdelmeinkre s arra, hogy a

holokauszt, illetve a keresztény-zsidó viszony, hála a média szünet nélküli sulykolásának, még mindig „át van itatva politikával”, van-e a legkisebb esély arra, hogy érdemi és tárgyilagos szakmai vitát rendezzünk a kiállítás koncepciójáról? Aligha. Kőbányai János elkeseredését megértem: „olyan fájdalmas a meg nem valósulás – ti. a magyar Holokauszt Múzeumé –, ami után ebben az országban nem lehet ép ésszel élni”. Az, hogy ezt ő Jeruzsálemből így látja, nem lep meg. Én inkább azon tűnődöm, hogy egyszer talán mégiscsak képesek leszünk meghaladni azt a továbbra is széles körben propagált téveszmét, mely a zsidóságot ma is a holokauszttal, a holokausztot pedig a politikával társítja, s ezen a szívós téveszmen még a Páva utcai múzeum építéskor sem volt képes túllépni. Vagyis én is csak abban a meggyőződésben bízom a jövőben, hogy azt már nem fogom megérni.

F E L H Í V Á S

RADNÓTI UTOLSÓ ÚTJÁN

Azt remélem, április 15-én estefelé Veszprémben százan-kétszázan felszállunk a vonatra Győr felé, elindul velünk a szerelvény keresztül a Bakonyon. Erre jár naponta oda, vissza, egy szokott úton, Zircen át, Panonhalma alatt, gyönyörű tájon, melyet elődeink is kedvelhettek, régi, szép, megszentelt út ez.

Ez az út azonban halálút is. Erre hajtották azokat a munkaszolgálatosokat 1944 őszén, kik közt ott volt Radnóti Miklós is. Ők nem vonatoztak, gyalog vonultak, fegyveresek kíséretében, Radnóti huszonegy társával nem bírta a gyaloglást, felkerültek a kísérő lovas szekerre, aztán Abdán, Győr után, leszakadva a menettől, a keretlegények kivégezték őket. Miután megásattak velük a sírjukat. Melyik útvonalunk nem halálút, melyik magyarországi úton nem hajtottak, szállítottak a biztos, iparilag szervezett halál felé magyarokat. Magyarokat, akik, vagy akiknek a szülei, vagy akiknek a nagyszülei zsidó vallásúak voltak. Vagy sötétebb volt a bőrük. Vagy másvalamiért bélyegezték meg őket. Igen, halállal szennyezettek az útjaink. Nagyon gyorsan megfeledeztünk erről, hiszen igazából tudomásul se vettük. Nem volt rá idő, nem engedhettük meg magunknak, nem engedte meg nekünk a történelem, meg talán gyávák is voltunk. Most azonban, hogy útjaink szabadok, ismét látni az áldozatok nyomát. Ki kell engesztelnünk az áldozatok emlékét. Útjainkat meg kell szabadítani a bűntől.

Volt részvétlenség, a haláliparral való cinkosság, engedékenység, buzgó együttműködés a halálüzemmel, üres együttérzés, takarékos szégyenkezés, pribékké, gyilkossá válás, hallgatás, elvetemültség, árulás. (A fasizmus pestise tekintetről tekintetre fertőzött. Nincs mentség.) Kevesen mertek, kevesen bírtak emberek maradni. Széthullott a nemzet.

Radnóti a halál felé menetelve is őrizte, halottként kis füzetben mentette át a hazát, miközben a haza kiteszította, megtagadta, megsemmisítette. Radnótival és a százazrekkel együtt önmagát is.

Ki kell engesztelnünk halottaink emlékét. Ki kell engesztelnünk a halálútról véletlenül visszatérteket szenvedéseik, sorstalanokká nyomorításuk miatt. Hogy hazatalálhassanak, hogy legyen visszaút. Hogy hazatalálhassunk. Hogy megtalálhassuk az elveszített hazát. Hogy ne kelljen borzadva vagy tudatvesztetten járni útjainkon. Tanárok és diákjaik, szülők és gyermekek, testvérek és barátok elindulnak Radnótiék egykori utolsó útján. Leszállunk Nyúlton, onnan éjjel gyalog megyünk tovább Abdáig.

Lelkek, lelkünk felszabadítására.

A Taní-Tani lap munkatársaiként kezdeményeztük ezt az utat. Tanári szavaink mögül hiányzik, nagyon hiányzik ennek az engesztelő zarándoklatnak a csendje, békéje, fáradsága, szorongásai, érintései, félelmei, csoszogása, derűje, szomorúsága. A párbeszéd az éjszakával. Ezt reméljük, ezért indulunk útnak.

Takács Géza
tanár, szerkesztő